

ELÁTKOZOTT ZSELLÉRPRÓFÉTA

Szöveg: Leimeiszer Barnabás

Munkásikon vagy a keresztény kurzussal lepaktáló, züllött osztályáruló?
A magyar szocialista költészet megteremtője vagy baloldali Szabolcska Mihály, aki féltékenységből támadta Adyt? Csizmadia Sándor a huszadik század elejének egyik legszínesebb figurája volt.

Nem finomkodik az 1978-ban kiadott *A magyar irodalom története*, közkeletű nevén a Spenót: Csizmadia Sándort a „legrosszabb emléké magyar költőnek” nevezi. Hogy mi volt ennek a rossz megítélésnek az oka? Az esztétikai berzenkedésbe („költeményeit úgy emlegetik, mint száraz, agitációs verselményeket”) politikai ellenszenv is vegyült, a magyar szocialista költészetnek utat törő Csizmadia az első világháború után ugyanis „elárulta” a baloldalt, így „a munkásmozgalom és az irodalomtörténet egyaránt megtagadta”. „Neve szinte jelképe lett a morális züllöttségnek, az osztályárulásnak, az irodalmi süketiségnek... és a rossz költőnek” – ezt már Hegedüs Géza írja.

(Noha az effajta erkölcsi ítékezés – jegyezzük meg – a kádári állambiztonságnak a szolgálatait gyaníthatóan önként felajánló Hegedüsnek pont nem áll jól.) Ma már Csizmadia Sándornak nem-hogy rossz emléke, de egyáltalán emléke sincsen. Szórványos érdeklődést a radikális jobboldalról mutatnak személye iránt, bizonyára azért, mert Csizmadiában afféle nem kozmopolita, nemzeti érzelmű bezzegbaloldalit sejtene. Egy, az interneten elérhető Csizmadia-portré kritikátlanul veszi át a Milotay István-féle *Magyarság* 1929-es pályaeértelmezését, miszerint a költő „szociális igazságérzete” állandó konfliktusba keveredett a századfordulós szociáldemokráciát átható,

Csizmadia Pál

„nemzetközi és nemzetellenes judeoszocialista irányzattal”.

Csizmadia 1871-ben született a vásárhelykutasi állomáson, ahol apja bakterként dolgozott. (A *Pesti Napló* 1903-ban humoros szösszenetet közölt arról, hogy egy lapszerkesztő tárcát akart írni Csizmadiáról, s életrajzi adatokat kért be a fiatalembertől, ám az apja foglalkozásánál a b betűt s-nek olvasta – rögtön kevésbé tűnt tehetségesnek a szemében a költő.) Már hétévesen libapásztornak szerződtek, utána béreslegényként, mezőgazdasági cselédként, részesaratóként, „országútcsináló munkásként” dolgozott. Mindebből sejthető, hogy az iskolapadot nem sokat koptatta, négy elemi

végzett. 1921-es önéletrajza szerint már gyermekkorában írogatott verseket, ám a róla szóló cikkek visszatérő eleme, hogy csak tizennyolc-húsz éves korában, katonának állva tanult meg írni-olvasni. A *Népszava* nekrológja romantikusabb képet ad a dologról: „a tarlón találkozott össze a betűvel. A csöndes szél összegyűrt papírlapot sodort elébe: lehajolt, fölvette. És a betű betelepedett az életébe”.

AZ AGITÁTOR

Politikai öntudatra akkor ébredt, amikor katonaként hódmezővásárhelyi sztrájkoló parasztok közé vezényelték. Orosházi szocialisták között mozgolódott, verseket írt, megtanult franciául,

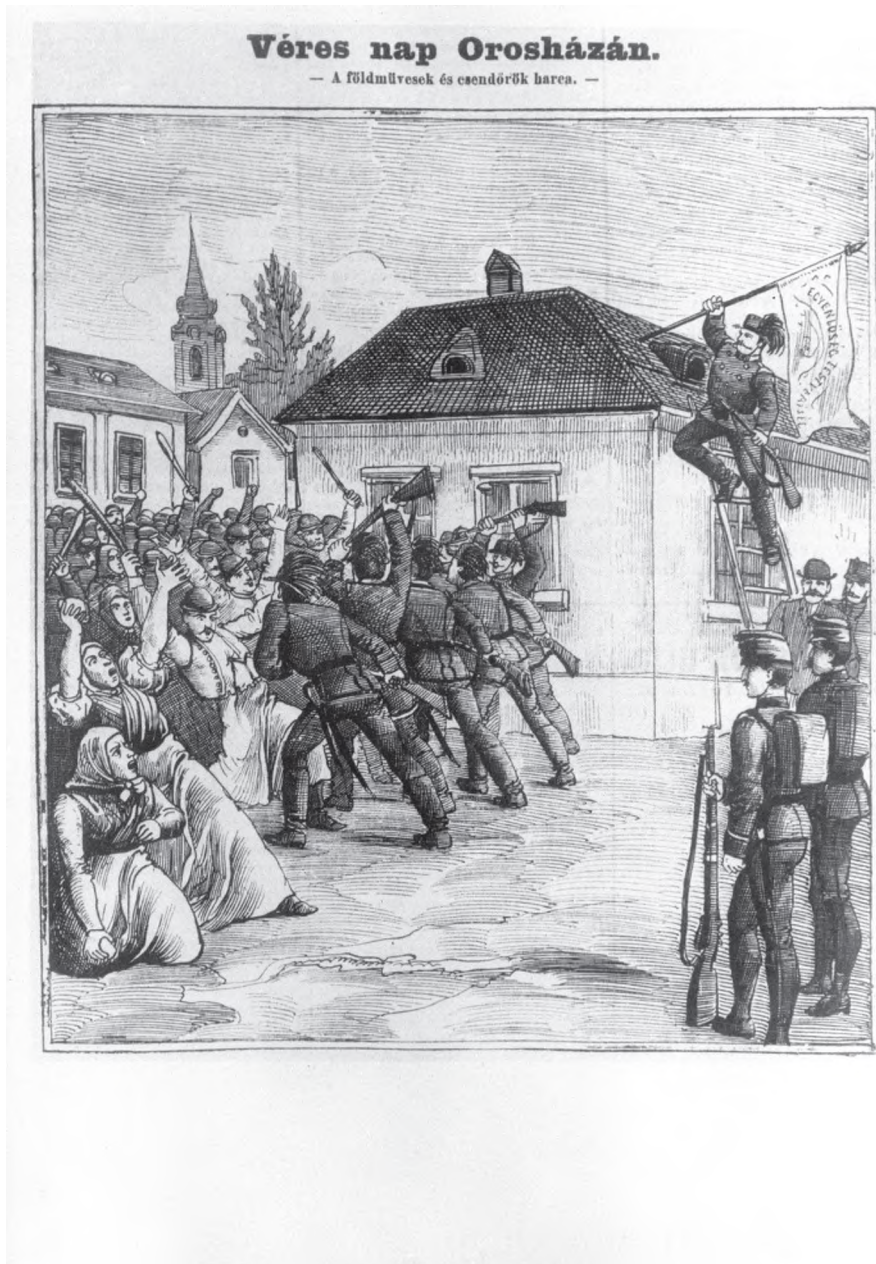
Rajz az 1891. május elseji orosházi véres tüntetésről. Az összegyűlt, munkát és kenyeret követelő orosházi földmunkások közé lóttak a csendőrök

olaszul, németül – az önfejlesztés kimagasló példája az övé. „Huszonegy éves korában kopott paraszti gúnyában és csizmában kereste fel a neves költőket, kért tőlük könyveket, hogy tanulhasson” – írta halálakor a *Magyar Hírlap*. A Kádár-korszak befolyásos irodalomtörténésze és kultúrpolitikus, Király István úgy látta, „irodalmunkban ő volt az első igazi őstehetség”, csak éppen az „őstehetségdivat” hiányzott, amikor feltűnt: az alsó sorból jövő későbbi kommunista poétákkal vagy a Sinka Istvánhoz, Veres Péterhez hasonló népi költőkkel szemben ő csak magára támaszkodhatott. Király ebből vezeti le Csizmadia későbbi eltévelyedését, a „Sértő Kálmánok sorsát” megelőlegező pályáját.

Csizmadia mindenesetre Pestre költözve bekerült a munkásmozgalom sűrűjébe, a *Népszava* egyik legmarkánsabb hangjává vált. Harcostársa volt a szocdem párt népszerű és a paraszti rétegek körében befolyásos politikusának, Várkonyi Istvánnak, akivel közösen alapították meg a *Földművelő* című lapot. Várkonyi Csizmadiához hasonlóan a mélyszegénységből dolgozta fel magát, lókupecként és telekspekulánsként szép vagyona tett szert, amiből mozgalmi célokra – így Csizmadia anyagi támogatására – is bőkezűen áldozott. A Magyarországi Szociáldemokrata Párt vezetése és Várkonyi között azonban 1897-re kenyértörésig fajult a helyzet: Várkonyi a szegényparasztok felemelését és a földosztást szorgalmazta, s egyfajta anarchisztikus agrárszocializmus felé orientálódott, amit a pártvezetőség nem tűrt el. Csizmadia azonban nem követte mentorát új pártjába. Gyűjtő hangú költeményeivel, gyors egymásutánban megjelenő versesköteteivel kivívta a mozgalom első számú költőjének szerepét, az MSZDP agrárarcaként pedig fontos politikai funkciót töltött be, földműves-szakszervezetet is alapított.

Agitátortevékenységeért, „izgatás és lázítás” vétsége miatt többször bíróság elé került. Két és fél évet töltött fogházban, volt, hogy kitiltották

a fővárosból. Annyi biztos, hogy nem pesti szalonok mélyéről akarta megváltani a szegényparaszságot, jóllehet a korabeli radical chic jegyében a haladó szellemű nagypolgárság is szívesen látta vendégül: „a nyers szag, amely a költő durva vászoningéből kiáradt, kellemesebb és keresettebb volt a legfinomabb parfümök illatánál” – fogalmaz az *Ujság*. Halálakor már kellő időbeli és politikai távolságból állapíthatta meg a *Népszava*, hogy Csizmadia eleinte bizony igencsak „idomtalan” és „esetlen” alkotásokkal igyekezte forradalomra buzdítani a proletártömegeket, a Spenót „útszéli agitációs szólamokat” és „döcögő ritmusokat” emleget. Tény azonban, hogy idővel versei a mozgalmon túl az íróársadalom progresszívabb részére is hatást gyakoroltak. Bródy Sándor, Hatvany, Ady is felfigyelt rá, Király István egyenesen úgy látja, hogy Csizmadia *A föld rabjai* című versciklusa készítette elő a terepet *A grófi szérűn-ek*.

„Hittel vallotta, hogy a közérthetőség igénye felülír minden művésziességet”

Költőként voltak újító húzásai. A *Népszava* nekrológját idézve: bár verseiből érezhető volt, hogy életének „kezdeté és vége” „a föld, a zsiros, porhanyó, ígéretes föld”, mégiscsak ő volt az, aki a magyar költészetbe bevitte a géptematikát, a proletársorsot. Kassák Lajos megemlékező írásában úgy fogalmaz: „versei közül általában azok nyerték meg a nagyobb olvasóközönség figyelmét, amelyek bizonyos nyomorszentimentalizmussal és paraszti filozofálgatásokkal voltak telítve”, pedig nem ezen a téren volt a legerősebb. *Lokomotív* című művével például a futuristákat előzte meg – írja nagyfokú jóindulattal. A Spenót elismeri: a századforduló után kiadott kötetei jelentős költői fejlődésről tanúskodnak. Saját bőréből – és küldetéses szerepköréből – azonban nem tudott kibújni: makacsul elvont ideológiai témákat s nem valódi érzelmeket verselt meg. Hittel vallotta, hogy a közérthetőség igénye felülír minden művésziességet, és nem szégyen, sőt kötelesség „rímes vezércikkkel” tüzelni a népet.

A MARADI

Sikerei csúcspontján a fővárosi progresszív értelmiségi körök liblingje volt, kiváltképpen Szabó Ervinnel állt közeli kapcsolatban. Ezeket a köröket frekvenciáta akkoriban Erdős Renée is, aki az élete végén, 1956-ban írt, *Iffúságunk* című emlékiratában plasztikus képet rajzol a lakására látogató Csizmadiaőről: „Ott állt csizmásan, kék posztóruhában, vakító fehér ingben, de nyakkendő nélkül, a nép költője.” A parasztköltőt elképesztette Erdős komfortosan berendezett lakása, és csillogó szemmel majszolt el egy egész csomag bonbont. Látogatásának célja az volt, hogy megmutassa a költőnek a sublótífióknak írt szerelmes verseit – publikálásra ugyanis munkásikonként nem is gondolhatott: „Én szocialista költő vagyok. A nép szolgálja. Az elme szolgálja. Nekem azon a helyen kell maradnom, ahova állítottak.”

Idáig még nem is volna olyan érdekes a történet, ám Erdős visszaemlékezése szerint Csizmadia szerelmi lírája jócskán túlmutatott a kispolgári érzelmeskedésen: „Valami olyan határtalan, áramló, naiv és elementáris kiáradása a megengedett házastársi örömelemek, olyan részletekbe menő pertraktálása, amitől a fejemet kapkodtam jobbra-balra, s a lélegzetem is elállt. [...] A legegyszerűbb házastársi enyelgések voltak ezek, de oly szemléltetően leírva, hogy Catullus versei ezekhez képest pásztoridillek voltak.” Képzeltük Csizmadia verseinek naturalizmusát, ha a később erotikus bestsellerek szerzőjeként befutó Erdős is képesek voltak elképeszteni. Az íróhoz hozzáteszi: Csizmadia „jó költő, lelkes magyar, igazi hazafi” volt, s furcsállja, hogy „ez a korszak, melyet váteszi hittel várt és hirdetett, nem eleveníti fel emlékét”. Valójában az lett volna furcsa, ha feleleveníti. Mint Kunfi Zsigmond fogalmazott a halálakor, előzetesen összegezve a baloldal vele kapcsolatos álláspontját: Csizmadia túl későn halt meg.

Arra, hogy az utókor afféle szocialista Szabolcska Mihálynak tekintse Csizmadiát, már csak az is okot adott, hogy 1909-ben a *Népszavában* Gyagyovszky Emil kötete apropóján durva támadást indított a Nyugat-féle irodalmi progresszió és kiváltképpen Ady Endre ellen. A konzervatív irodalmi establishment berzenkedése Adytól köztudomású, az viszont talán kevésbé ismeretes, hogy a szociáldemokraták megosztottak voltak a kérdésében. A pártértelmiség Ady mellett foglalt állást, s Garami Ernő leszögezte, hogy a *Népszavának* „a szépirodalmi részben is a haladást, a progresszivitást” kell szolgálnia, ám a párton belül azért jócskán voltak dohogók, akiknek nem tetszett a „degenerált ifjak” „bordélyirodalma”. Malasits Géza például úgy fogalmazott: „Tessék épkezláb mondatokat írni, magyarul, érthetően, hogy megérthesse a munkás és ne adjunk neki olyan valamiket, ami alul tömjén, fölül villámhárító.” Somogyi Béla arról értekezett,

„A róla szóló cikkek visszatérő eleme, hogy csak tizennyolc-húsz éves korában tanult meg írni-olvasni”

hogy „a munkás, amikor írásainkból okulást vagy gyönyörűséget akar szerezni, nem ér rá talányok megfejtésén törni a fejét”. Csizmadia Adyék kapcsán „természetellenes perverz hajlandóságokról”, „betegségi kirohanásokról”, „üres, tartalmatlan nyafogásokról”, „a nép fumigálásáról” írt, s kijelentette: „a magyarországi szociáldemokrácia az irodalomban cserbenhagyta a népet”, az említett Gyagyovszky-művet pedig azért méltatta, mert „a legtanulatlanabb ember is megértheti”.

A következő hónapokban a *Népszavában*, majd a pártkongresszuson is összecsaptak az ügyben az indulatok. Bár a lapban számszerűleg több Ady-ellenes hozzászólás jelent meg, Csizmadia sérelmezte, hogy a szerkesztőség az ő cikkéhez tett távolságtartó lábjegyzetet, Bresztovszky Ernő ellentétes véleményéhez nem. Erre hivatkozva hosszú időre megszakította kapcsolatát a lappal. Később sokan találgatták, mi vezethette a parasztköltőt ilyen kirohanásra. Felhozták azt, hogy az elvtársai állandó dicsőítéséhez szokott, nagyra nőtt egójú Csizmadia nem akarta másnak átengedni a forradalmi költő címét, arról nem is beszélve, hogy ez szűkülő publikációs lehetőségekkel, a honoráriumok megcsappanásával járt volna. Mások mellett érvelnek, hogy Csizmadia valóban képtelen volt megemészteni az Ady-féle új esztétikát: politikai nézeteinek radikalizmusa maradi, menthetetlenül a 19. században ragadt irodalmi ízléssel párosult. Életműve a politikai és a kulturális progresszió széttartását példázza, s ebben az értelemben eszmetörténeti jelentősége sem csekély. Bárhogy legyen is, élete vége felé meglepő önreflektáltsággal jelentette ki: „Én a költészetet a szocializmus igájába fogtam, bár tudtam, hogy ezzel a legnagyobb mértékben rontom a magam költészetének értékét.”

AZ EMBERI RONCS

Csizmadia egyébként hiába hadakozott az új idők új dalai ellen, a tízes évekre már senki nem látta

benne a mozgalom profétáját. „Úrhatnám polgárrá” korrumpálódott: „pénzt akart gyűjteni mindenképpen, hogy házat és földet vásárolhasson magának” – hányták évtizedekkel később a szemére. „Talajvesztése megingatja emberi tartását is: tekintély akar lenni... és elkezdődik iszákossága. [...] De 1918-ban még van annyi politikai tekintélye, hogy Károlyi kormányában államtitkár lesz” – írja rosszmájúan Hegedüs. Földművesügyi posztot kapott Csizmadia, ott volt akkor is, amikor Károlyi kápolnai birtokán megkezdte földreformját. „Megvallom, jobban értek a kapáláshoz, mint az államtitkársághoz” – idézi őt a *Budapesti Hírlap*. De ahhoz is értett, hogy viszonylag ép bőrrel átvicckéljen a kurzusváltások zűrzavarán. Politikai mozgásának, szerepvállalásainak megértését nehezíti, hogy 1990 után személye kívül esett a történészek érdeklődésén, így nagyrészt a vele szemben negatív értelemben elfogult, Kádár-kori forrásokra támaszkodhatunk.

Annyi biztos, hogy a Tanácsköztársaság alatt népbiztossá nevezték ki. Önéletrajzában, nemzetgyűlési felszólalásaiban állította: tudtán kívül történt ez, az újságból értesült új pozíciójáról. „Néhány nap múlva, mert a bolsevizmus ellen nyílt gyűléseken izgattam, a kormányzótanács rendeletére letartóztattak és a diktatúra bukásáig két detektív őrzött a lakásomon.” Egy interjúban *Bizony magyar vagyok!* című versét jelöli meg mint „Cserny úr vizi-teléseinek” egyik fő okát. 1919 augusztusában részt vett a szociáldemokrata párt újjászervezésében. Októberben egy ideig úgy tűnt, államtitkár lehet a Friedrich-kormányban, s jobboldali lapokban bizonygatta, hogy nemcsak költőként, de szocialistaként is Petőfi nyomában jár: szociális elhivatottsága nagyon is megfér a hazafias érzülettel.

Szakított az MSZDP-vel, amely szerinte nem tarthatott igényt a szocializmus kisajátítására, s pártot alapított, kiemelve: „a vezetők nem lehetnek mások, csak tetőtől-talpig magyarok”. Eluta-

A Tanácsköztársaság ki-
kiáltása 1919. március 21-én.
Csizmadia Sándor népbiztosi
kinevezése csupán
öt napig szólt

sította az osztályharcot és mindenfajta politikai erőszakot, földreformot, általános választójogot követelt. 1920-ban az orosházi körzetből nemzetgyűlési mandátumot nyert, karrierjének azonban betett, amikor Rassay Károly „szenzációs interpellációban” azzal vádolta meg, hogy *Igazság* című lapját a szociáldemokratákat bomlasztani igyekvő Huszár-kormány pénzéből indította el, Csizmadia válasza pedig kimerült annyiban, hogy „a magyar munkásságot nemcsak a moszkvai kormánynak van joga támogatni, hanem a budainak is”, és ő nem lesz elvből ellenzéki. Akár opportunizmust, akár valós ideológiai evolúciót látunk Csizmadia ténykedése mögött, annyi bizonyos, hogy régi lázadói imázsával nehezen voltak összeegyeztethetők a napvilágra kerülő tények.

1922-ben, amikor „utoljára állott fel a nemzetgyűlésen, már a bor dolgozott benne. Arca már puffatag volt, nagy, kerek homloka zsírosan fény-

lett [...]. Széttúrt hajával, zsíros kurta szakállával nem volt már szellérpróféta, csak egy vén paraszt. [...] Nagyon el volt már lomposodva ekkor külsőben-belsőben, megvénült, szavalt, könnyezett, lassan a kór is kikezdte, kikopott már mindenhol, az elvtársak megvetették, a zsidók szidták, az urak csendesen más parasztjelöltet állítottak ellene, a lapok nem hozták verseit, a módosabb gazdák sem akartak tudni róla” – olvasható a *Magyarság* nekrológiájában. Utolsó éveiben „emberi roncsként” vegetált, két szélütés érte, nyelvrákban szenvedett, 1929-ben, két héttel öngyilkossági kísérlete után halt meg. Az *Ujság* megjegyezte: „Egy házikó és két hold földecske maradt Csizmadia Sándor után. Nem sok; de Kiss József, Reviczky Gyula és Vajda János után még ennyi sem maradt.” ■